

## ПОСЛУГА РАНЬОГО ВТРУЧАННЯ В УКРАЇНІ ТА ІСПАНІЇ

### EARLY INTERVENTION SERVICE IN UKRAINE AND SPAIN

Мета статті – дослідження й аналіз процесу запровадження послуги раннього втручання в Україні й Іспанії. Охарактеризовано процес запровадження послуги раннього втручання в Україні й Іспанії. Розкрито зміст послуги раннього втручання. Визначено сутність міждисциплінарних зусиль у комплексній системі раннього виявлення порушень розвитку, реабілітації та соціальної адаптації дітей як в Україні, так і в Іспанії. Стаття доповнила методологію й інструментарій подальших емпіричних досліджень аспектів вивчення послуги раннього втручання в Україні й Іспанії. Проаналізовано процес запровадження послуги раннього втручання в Україні та в Іспанії. З'ясовано, що складовою частиною раннього втручання в абілітації дитини є включення в активну діяльність із нею всіх членів сім'ї, насамперед батьків або осіб, які їх замінюють. Участь сім'ї необхідна на початковому етапі абілітації дитини в найбільш ранньому віці. Визначено принципи діяльності програм раннього втручання в Україні й Іспанії, як-от: концепція абілітації, сімейний центрований підхід, освітній принцип реабілітації, комплексність, принцип безперервності, принцип міждисциплінарної взаємодії. Підтверджено наявність нагальної проблеми щодо вдосконалення діючої системи державного управління у сфері запобігання дитячій інвалідності та розширення послуг для дітей молодшого віку в Україні, що допомагає запобігти інвалідизації дітей із порушеннями розвитку та підтримати сім'ї, у яких виховуються діти з інвалідністю, як в Україні, так і в Іспанії. Доведено, що запровадження послуги раннього втручання сприятиме розвитку нової, альтернативної інтернатній, моделі надання соціальних послуг сім'ям із дітьми в Україні, що буде спроможна забезпечити дотримання права кожної дитини мати свою сім'ю.

У європейських країнах, зокрема і в Іспанії, за досить добре розвиненої медицини широко використовуються ранні методи діагностики і лікування дітей із різними вадами розвитку.

Визначено, що розвиток раннього втручання повинен включати широкі скоординовані міждисциплінарні зусилля в комплексній системі раннього виявлення порушень розвитку, реабілітації та соціальної адаптації дітей як в Україні, так і в Іспанії.

**Ключові слова:** послуги, раннє втручання, абілітація, діти з порушеннями розвитку,

раннє втручання в Україні, раннє втручання в Іспанії.

Article's purpose research and analysis on the implementation of early intervention services in Ukraine and Spain. Scientific novelty. The process of introducing early intervention services in Ukraine and Spain is characterized. The content of the early intervention service is disclosed. The essence of multidisciplinary efforts in the complex system of early detection of disorders of development, rehabilitation and social adaptation of children in Ukraine and in Spain is determined. The article complemented the methodology and tools for further empirical research on aspects of early intervention services in Ukraine and Spain. Conclusions. The process of introducing early intervention services in Ukraine and Spain is analyzed.

It was analyzed that the component of early intervention in the child's habilitation is the involvement of all family members, especially parents or persons who replace them. Family involvement is essential in the early stages of a child's habilitation at an early age. The principles of early intervention programs in Ukraine and Spain are determined: the concept of habilitation, family centered approach, educational principle of rehabilitation, complexity, the principle of continuity, the principle of interdisciplinary interaction. The urgent problem of improving the current system of public administration in the field of prevention of childhood disability and extension of services for young children in Ukraine has been confirmed, which helps to prevent the disability of children with disabilities and to support families with children with disabilities both in Ukraine and in Spain. It is proved that the introduction of early intervention service will promote the development of a new, alternative boarding, model of social services for families with children in Ukraine, which will be able to ensure the right of each child to have a family.

In European countries, including Spain, with a fairly well-developed level of medicine, early methods of diagnosis and treatment of children with various developmental disorders are widely used.

It is determined that the development of early intervention should include broad coordinated multidisciplinary efforts in a comprehensive system of early detection of developmental disorders, rehabilitation and social adaptation of children in both Ukraine and Spain.

**Key words:** services, early intervention, habilitation, children with developmental disorders, early intervention in Ukraine, early intervention in Spain.

УДК 371.73

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/25-2.8>

**Грищенко С.В.,**

докт. пед. наук, професор,  
професор кафедри соціальної роботи та освітніх і педагогічних наук  
Національного університету  
«Чернігівський колегіум»  
імені Т.Г. Шевченка

**Шурубенко О.С.,**

вчитель-логопед  
дитячого закладу "Mayland"  
(м. Мадрид, Іспанія)

#### Постановка проблеми в загальному вигляді.

Послуга раннього втручання широко використовується у країнах світу для надання допомоги дітям з інвалідністю та з ризиком отримання інвалідності, поступово набуває розвитку в Україні.

Для нашої статті важливо спиратися на визначення Міністерством соціальної політики України «послуги раннього втручання як сімейноцентрованої послуги, яка поєднує медичну, психологічну,

соціальну і педагогічну допомогу, що надається мультидисциплінарною командою фахівців, спрямована на забезпечення розвитку дітей віком від народження до 4 років із порушеннями розвитку або ризиком виникнення таких порушень, зростання та виховання їх у середовищі, яке є природним для дітей відповідного віку без порушень, або максимально наближеному до нього, передбачає підтримку батьків таких дітей» [10].

Також необхідно спиратися в нашому дослідженні на Програми раннього втручання, які «включають у себе весь процес, починаючи з виявлення проблем у розвитку дитини (у деяких випадках на стадії вагітності), проведення міждисциплінарної оцінки, програм терапії та підтримки і закінчуючи процесом переходу дитини в дошкільну (або іншу) установу» [10].

Погоджуємося з міжнародною практикою, яка свідчить, що «у понад 15% дітей раннього віку виявляють затримку розвитку, у зв'язку із чим вони потребують цієї послуги» [11].

Запровадження цього напряму надання послуг дітям наймолодшого віку, орієнтованого на сім'ю, для України є досить новим, тому потребує вивчення й аналізу як на практичному, так і на науковому рівнях міжнародного і вітчизняного досвіду.

В Іспанії вже протягом 20 років діти з підтвердженою інвалідністю, з підозрою на таку і поготів, залишаються жити в сім'ях. І тільки в найсерйозніших випадках дітям, які потребують постійної медичної допомоги, рекомендується перебування в хоспісі. Держава і кожна конкретна сім'я роблять все можливе для адаптації і соціалізації дітей із проблемами розвитку. Існує актуальна потреба в комплексному дослідженні всіх складових частин раннього втручання як у вітчизняній, так і в іспанській системі надання медико-соціальних послуг дітям з інвалідністю.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема раннього втручання розглядається в наукових джерелах, проте не досить вивчені ставлення до дитини з особливими потребами, вимоги до неї, допомога в розвитку та навчанні, адаптація в житті [2; 6]. У своїх роботах вітчизняні та закордонні автори описують, що робити з дитиною з особливими потребами, як їй допомогти, але не висвітлюється питання співпраці з батьками дитини. Тому ця проблема актуальна і потребує реального аналізу для оптимізації програм реабілітації дітей із вадами здоров'я в умовах сім'ї. Також однією з найбільших потреб у сім'ї, у якій з'являється неповносправна дитина, є потреба в інформації. Окремі аспекти проблеми раннього втручання досліджували вітчизняні науковці та практики Г. Герасим, К. Дядічкіна, Н. Івасик, М. Кропівницька, М. Сварник та ін. [2; 3; 4]. Ці питанням у своїх роботах вивчали закордонні дослідники раннього втручання, серед яких: S.E. Brown, J.P. Shonkoff, S.J. Meisels C.T. Michaelis, H.-C. Steinhausen, M. Reitzle [11; 12; 13; 14].

**Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми.** Вітчизняні науковці вважають недостатньо дослідженим процес абілітації під час надання послуги раннього втручання як в Україні, так і в Іспанії.

**Мета статті** – дослідження й аналіз процесу запровадження послуги раннього втручання в Україні й Іспанії.

**Виклад основного матеріалу.** Коли батьки дізнаються про діагноз своєї дитини, у них виникає шок. Згодом, за бажання отримати детальнішу інформацію про стан своєї дитини, батьки часто стикаються з низкою перешкод: не отримують достовірної інформації від фахівців або ж отримують її у складних медичних термінах, які є для них незрозумілими [6].

Натепер в Україні немає офіційної статистики щодо кількості дітей раннього віку з порушеннями розвитку та ризиком появи таких порушень. У діяльності вітчизняних фахівців, які працюють із сім'ями, де є неповносправна дитина, існують проблемні речі, але лише з точки зору професійності, а отже, вони залишають поза увагою успіхи сім'ї з даного напряму», а це неодмінно приводить до вирішення проблеми раннього втручання [2, с. 113; 9, с. 18].

Раннє втручання вважається однією з найбільш важливих послуг для дітей раннього та дошкільного віку з інвалідністю, дітей із ризиком набуття інвалідності або проблемами здоров'я, спрямованою не тільки на реабілітацію, а й на запобігання порушенням розвитку. Раннє втручання включає розгалужену систему узгоджених послуг: медичних, медико-реабілітаційних, психологічних, психотерапевтичних, логопедичних, соціальних, освітніх, які сприяють розвитку дитини відповідно до її віку й забезпечують підтримку родини в період від народження дитини до досягнення нею віку 6 років. Інтервенцію важливо розпочати якомога раніше, бажано ще до досягнення дитиною віку трьох років.

Програми раннього втручання у світі мають відповідні базові характеристики: насамперед це програми первинної інтервенції, спрямовані на надання допомоги в ранньому віці (більшість програм охоплюють вікову категорію дітей не тільки від народження до трьох або чотирьох років, а й дітей до шести років); окрім того, усі програми є профілактичними, спрямованими на попередження й ранню реабілітацію порушень розвитку дитини, покращення життєдіяльності сім'ї, яка її виховує.

Принципами діяльності програм раннього втручання вітчизняні й іспанські фахівці вважають такі, як концепція абілітації [7], сімейно центрований підхід [1], освітній принцип реабілітації [7], комплексність, принцип безперервності, принцип міждисциплінарної взаємодії [1; 7].

Учені зазначають, що «метою абілітаційних і реабілітаційних послуг визначено надання дітям з інвалідністю можливості досягнення і збереження максимальної незалежності, повних фізичних, розумових, соціальних та професійних здібностей і повного включення й залучення до всіх аспектів життя» [7].

В Іспанії термін «абілітація» (він походить від латинського "habilis" та означає «бути спроможним») уживається понад 20 років. В Україні він ужива-

ється після ухвалення відповідного Закону. У Законі України «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні» [8] зазначено, що «абілітація – це система заходів, спрямованих на опанування особою знань і навичок, необхідних для її незалежного проживання в соціальному середовищі: усвідомлення своїх можливостей та обмежень, соціальних ролей, розуміння прав та обов'язків, уміння здійснювати самообслуговування». Схожими є процеси абілітації в Україні й Іспанії. Вони спрямовані на «розвиток несформованих функцій і навичок; реабілітація ж, своєю чергою, забезпечує відновлення втрачених через травму чи захворювання функцій» [7].

В Іспанії абілітацію загально розглядають як процес багатостороннього лікування, у якому водночас враховано різноманітні аспекти допомоги з метою надання дитині з порушеннями психофізичного розвитку можливості вести життя, максимально наближене до нормального, яке вона б мала за відсутності наявного функціонального обмеження. Працівники соціальної сфери вважають цей вид втручання найважливішим.

Необхідною складовою частиною раннього втручання в абілітації дитини є включення в активну діяльність із нею всіх членів сім'ї, насамперед батьків або осіб, які їх замінюють. Погоджуємося з тим, що участь сім'ї є вкрай необхідною на початковому етапі абілітації дитини в найбільш ранньому віці. «У цей період життя дитини саме батьки зможуть приділити їй найбільше уваги, значною мірою задовольняти природні потреби дитини з порушеннями психофізичного розвитку в середовищі життєдіяльності. Таким чином можуть бути створені найбільш сприятливі умови для максимальної реалізації індивідуального потенціалу дитини у процесі корекції її розвитку. Для цього необхідна спеціальна соціально-педагогічна та психологічна підготовка батьків» [1; 7].

Натепер в Україні, як і в Іспанії, «існує чимало закладів охорони здоров'я, освіти та соціального захисту різних форм власності, які надають послуги для дітей із порушеннями психофізичного розвитку». А профілактика відхилень у розвитку дітей раннього віку є одним із важливих напрямів соціальної та виховної роботи [1; 7].

Маємо також зосередити увагу на тому, що з метою створення повноцінної системи раннього втручання для допомоги дітям із порушеннями розвитку в Україні створено національну українську платформу раннього втручання, яка має допомогти батькам дитини із проблемами розвитку отримувати актуальну інформацію про те, як забезпечити повноцінний розвиток дитини.

У європейській практиці раннього втручання, яка існує і в Іспанії, виокремлено чотири «параметри зміни батьківської поведінки, відповідальні за описані моделі дитячих проявів: батьківський контроль; батьківські вимоги; способи спілку-

вання з дітьми під час виховних моментів; емоційна підтримка» [4, с. 16].

Батьки мають змогу визначити, наскільки вони здатні розвинути стійкість до стресів, так необхідну для підтримки дитини, її виховання і соціального супроводу протягом всього її життя. Наголошуємо, що в Іспанії діти із проблемами розвитку раннього віку також отримують послуги всіх інституцій, що беруть участь у напрямі раннього втручання. В іспанській практиці роботи з неповносправними дітьми широко застосовують сімейно центровані програми, одним із завдань яких є супровід сім'ї. Програма базується на тому, що в центрі уваги – сім'я неповносправної дитини, а не лише сама дитина. Згідно із цим уся реабілітація (і фізична, і соціальна) будується навколо сім'ї. з урахуванням проблем не лише неповносправної дитини, а сім'ї загалом. «Супровід, з одного боку, є загальним завданням усієї команди, а із другого – можна говорити про нього як окрему послугу, яку надає відповідний фахівець. Термін «супровід» відображає основний аспект підтримки сім'ї, в якій є неповносправна дитина. Характер цієї підтримки визначається досвідом та потребами сім'ї неповносправної дитини й етапом, на якому вона перебуває» [1, с. 113]. Погоджуємося з тим, що роль цих фахівців полягає в допомозі сім'ї зорієнтуватися, чого вона потребує, які можливі шляхи її розвитку.

У країнах Східної Європи, зокрема і в Україні, до завдань раннього втручання належать: «інформаційна та емоційна підтримка сімей; мобілізація ресурсів сімей та забезпечення зв'язків з іншими людьми в їх найближчому оточенні та місцевому співтоваристві; систематична оцінка рівня розвитку дитини; розробка і реалізація спільно із сім'єю індивідуальної програми втручання; координація та взаємодія з іншими службами, що забезпечують надання послуг для дітей і їхніх сімей; організація груп підтримки для сімей» [3, с. 8–9].

Виконання цих завдань можливе за наявності у країні мережі закладів, що надають таку послугу. Для країн, де система раннього втручання ще не функціонує на національному рівні, найбільш актуальним завданням для організації та розвитку такої системи є розроблення й ухвалення загальнонаціонального стандарту послуги раннього втручання.

Приватними центрами послуги надаються в Португалії, Іспанії та Греції, в останній держава в такому разі компенсує тільки частину вартості послуги. У всіх країнах наявна інклюзивна форма освіти, причому на всіх рівнях, як на дошкільному (діти віком 3–5 років), так і на рівні початкової школи (від 6 років) [3].

Основа ранньої допомоги (послуги раннього втручання) – спільна робота із сім'єю. Іноземні автори С.Т. Michaelis, Н.-С. Steinhausen, М. Reitzle, J.P. Shonkoff, S.J. Meisels доводять, що програма раннього виховання й допомоги має сенс лише

тоді, коли розвиток дитини розглядається не як ізольований феномен, а як явище, включене в усю сімейну екосистему загалом, однак це не завжди враховується. На жаль, це відбувається як в Україні, так і в Іспанії [11; 12; 13; 14].

Погоджуємося із твердженням українських дослідників Г. Герасим, М. Сварник, які зазначають, що «супровід сім'ї відбувається від моменту запису на консультацію та передбачає не лише заняття для дитини з фахівцями, але й представлення діагнозу батькам, облаштування умов для занять, наявність друкованих матеріалів щодо неповносправності їхньої дитини, які послуги і на якому рівні надаються, перспективи розвитку» [2, с. 114; 9, с. 32].

Отже, в Україні супровід як окрема послуга – нероздільна частина загального супроводу сім'ї в межах усієї програми, а тому тісно пов'язана із соціальними аспектами підтримки сім'ї, загальним супроводом сім'ї всією мультидисциплінарною командою фахівців.

В Іспанії натеper існує безкоштовне соціальне обслуговування для всіх дітей, які проживають на її території. Існують соціальні групи, об'єднання батьків дітей із тією чи іншою проблемою, до складу яких входять фахівці, психологи, дефектологи, логопеди.

Іноземні автори С.Т. Michaelis, Н.-С. Steinhausen, М. Reitzle, J.P. Shonkoff, S.J. Meisels доводять, що програма раннього втручання й допомоги має сенс лише тоді, коли «розвиток дитини розглядається не як ізольований феномен, а як явище, включене в усю сімейну екосистему» [11; 12; 13; 14].

Іспанський досвід раннього втручання доводить, що необхідна рання діагностика, своєчасне лікування, реабілітація, адаптація та соціальний і медичний супровід протягом усього життя дитини [5]. Тому і соціальні працівники, і педагоги, і сім'ї дітей з інвалідністю повинні працювати в постійному контакті за підтримки держави, як в Україні, так і в Іспанії.

#### Висновки:

1. Послуга раннього втручання підтверджує наявність нагальної проблеми щодо вдосконалення діючої системи державного управління у сфері запобігання дитячій інвалідності та розширення послуг для дітей молодшого віку в Україні, що допомагає запобігти інвалідизації дітей із порушеннями розвитку та підтримати сім'ї, у яких виховуються діти з інвалідністю, як в Україні, так і в Іспанії.

2. Послуга раннього втручання складається із соціальних послуг сім'ям із дітьми в Україні, що буде спроможна забезпечити право кожної дитини мати свою сім'ю. В Іспанії така практика існує досить давно.

3. Раннє втручання має передбачати скоординовані міждисциплінарні зусилля в комплексній системі раннього виявлення порушень розвитку, реабілітації та соціальної адаптації дітей як в Україні, так і в Іспанії.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вступ до абілітації та реабілітації дітей з обмеженнями життєдіяльності : навчально-методичний посібник. Київ : ГЕРБ, 2007. 288 с.
2. Дядічкіна К., Івасик Н. Характеристика методик роботи з батьками дітей із вадами психо-фізичного розвитку, які застосовуються у програмах фізичної реабілітації. *Молода спортивна наука України*. 2013. Т. 3. С. 111–115.
3. Добрава-Крол Н. Раннее вмешательство: Ключевые аспекты и международный опыт. Международный детский фонд ООН (ЮНИСЕФ). Киев, 2014. 48 с. URL: <http://www.lib.knigi-x.ru/23pedagogika/22710-1-ranee-vmeshatelstvo-klyuchevye-aspekti-mezhdunarodniy-opit-nataliya-dobrova-krol-mezhdunarodniy-detskiy-fond-onn-yuni.php>.
4. Душка А. Дитина з розладами аутистичного спектра. Харків : Ранок, ВГ «Кенгуру», 2018. 32 с.
5. Захист дітей, які потребують особливої уваги суспільства : статистичний збірник. *Державна служба статистики України*. Київ, 2017. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
6. Кропивницька М. Впровадження послуги раннього втручання на рівні пілотних областей в Україні. *Державне управління. Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 6. С. 132–137.
7. Панченко Т., Заплатинська А. Раннє втручання як система комплексної допомоги дітям раннього та дошкільного віку. *Народна освіта*. URL: [https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page\\_id=5463](https://www.narodnaosvita.kiev.ua/?page_id=5463).
8. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 6 жовтня 2005 р. № 2961–IV, поточна редакція від 31 серпня 2018 р., підстава 2462–VIII. URL: [http://kodeksy.com.ua/pro\\_reabilitatsiyu\\_invalidiv\\_v\\_ukraini.htm](http://kodeksy.com.ua/pro_reabilitatsiyu_invalidiv_v_ukraini.htm).
9. Разом досягнемо змін. Неповносправність та гендер : методичний посібник / за ред. Г. Герасим, М. Сварник. Донецьк, 2004. 84 с.
10. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/>.
11. Brown S.E., Guralnick M.J. International Human Rights to Early Intervention for Infants and Young Children with Disabilities: Tools for Global Advocacy. *Infants Young Child*. 2012. № 25 (4). P. 270–285. URL: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4514513/>.
12. Michaelis C.T. Communication with Severely and Profoundly Handicapped. *A Psycholinguistic Approach. Ment. Retardation*. 1978.
13. Steinhausen H.-C., Reitzle M. The validity of mixed disorders of conduct and emotions in children and adolescents: a research note. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*. 1996. P. 339–343.
14. Handbook of Early Childhood Intervention / Ed. J.P. Shonkoff, S.J. Meisels. Cambridge : University Press, 2000.
15. United Nations Scientific, Educational and Cultural Organization (UNESCO) & Ministry of Education and Science, Spain Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education. 1994 Adopted by the World Conference on Special Needs Education : Access and Quality. Retrieved March 22, 2012. URL: [http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA\\_E.PDF](http://www.unesco.org/education/pdf/SALAMA_E.PDF).